

Zagrebu. Očiti nedostatak te metode sastoji se u gubitku cjelovitosti i nepotrebnom detaljiranju u kojem paralelno egzistiraju dijelovi nataloženi na istu plohu logikom povijesnog rasta. Primjena ove metode na kompleksu Opatičke 22 značila bi prezentiranje svih povijesnih detalja bez podizanja granične linije između pojedinog sloja ili faze. Paralelno bi bili prikazani i dio strijelnice 13 st. i puškarnice 16. st. i prozor 19. st., te bi se kompleks pretvorio u album detalja iz vlastite prošlosti.

Rješenje koje predlaže Restauratorski zavod Hrvatske također je bazirano na valorizaciji slojevitosti kompleksa.

Umjesto zatečenog izgleda kompleksa, u kojem je individualnost starijih objekata nivelirana obradom 19. i 20 st., predloženo rješenje nastoji u prvi plan istaknuti upravo individualne razlike povijesnih dijelova kompleksa. Time je izgubljena cjelovitost zatečenog izgleda ili neke određene povijesne faze, ali je otvorena mogućnost da se fiksiraju i paralelno prikažu najkarakterističnije i najkvalitetnije faze povijesnog rasta kompleksa. Obnovljeni kompleks postao bi nova cjelina konstituirana od niza povijesnih objekata a u obradi sukladnoj ili vremenu nastanka ili vremenu karakteristične pregradnje. Jedno uz drugo našla bi se pročelja Popova tornja iz 16. st., stambenog objekta iz 19. st., škole iz 18. st., škole iz 19. st. i Zakmardijeva spremišta iz 17. st. Time je stvorena cjelina kakva je u povijesnim gradovima moguća. Nizanje pročelja različitih morfoloških i stilskih oznaka tipična je slika povijesne ulice, a upravo takav bio bi budući kompleks Opatičke 22.

Žarište kompleksa bio bi Popov toranj s rekonstruiranim visokim krovstom, puškarnicama i naslikanim elementima raščlambe u crvenoj boji, dakle obradom nastalom u 16. st.

Objekt Zakmardijeva spremišta nadograđenog za potrebe škole u 18. st. imao bi dva različito tretirana pročelja. Na dvorišnom pročelju bilo bi obnovljeno pročelje 17. st., s vratima, prozorima i naslikanim elementima, a vanjsko, ulično, pročelje bilo bi obnovljeno u onom obliku koji je dobilo u posljednjoj četvrtini 18. st. kada je nadograđen II kat.

Felbingerova škola poštivala bi se samo u dijelu prigrađenom starijim objektima, te bi se korekcijom nekih detalja i rastvaranjem zazidanih prozora ponovno uspostavila pročelja kakva su bila 1839. god.

Stambeni objekt 19. st. doživio bi samo male korekcije usmjerene na ponovnu uspostavu naknadno obijenih detalja plastičke obrade, te bi time pročelja dobila autentičan izgled sukladan vremenu gradnje tog objekta.

²¹ Kula kraj Kamenitih vrata pretvorena je u 17. st. u stambeni objekt s prozorima, a kula u sklopu isusovačkog samostana, danas prezentirana kao kameni »slic« na ožbukanom pročelju, nema niti jedan element namijenjen obrani. Stivalica kula iznad nekadašnjih Mesničkih vrata pretvorena je u (neo)baroknu palaču, a kula u Demetrovoj u dio klasičističke palače. Sudbina Lotrščaka nedavno je nestručnom rekonstrukcijom zapečaćena, te su dvije sačuvane strijelnice prvo oštećene, a zatim pogrešno prezentirane. Kamenita vrata također dijele sudbinu gradskih kula: sačuvane su tri puškarnice, vjerojatno iz 16. st., na zapadnom pročelju i niz krušolikih puškarnica na sjevernom pročelju, koje su, međutim, rekonstrukcija iz 1937/38. god. Ostali otvori tih vrata potječu iz 18. i 19. st. Spomenimo i to da su Kamenita vrata jednako kao i susjedna kula bili oslikani (vidi: Gj. Szabo: »Zagreb i Hrvatska u prvim decenijama osamnaestog stoljeća« u knjizi »Majka Božja u Kamenitim vratima« Zgb. 1931. god.). Oslikan je bio također i Lotrščak: prije nedavne obnove bili su vidljivi naslikani uglovni kvadri u dva sloja: donji s motivom dijamanta u crvenoj boji i gornji crne boje.

²² Sedamnaesto stoljeće je doba šarenih, višestruko raščlanjenih pročelja s razdjelnim vijencima, pilastrima i kompleksno izvedenim prozorskim poljima. To je vrijeme oslikanih pročelja i nije pretjerano tvrditi da je svako pročelje 17. st. bilo oslikano. Nažalost, još uvijek traju recidive Szabova mišljenja da je arhitektura 17. st. »jednostavna, pregledna i svrsishodna« te i nakon konzervatorskih zahvata ta pročelja ostaju jednostavna. Za zagrebačku staru arhitekturu težak je gubitak npr. uništenje pročelja franjevačkog samostana na Kaptolu. Danas se samo na sjevernom pročelju, koje nije obnovljeno, naziru izvorni artikulacijski elementi u crvenoj boji.

²³ Spomenimo samo još neke primjere: palača Oršić-Erdödy u Čirilometodskoj 5 bila je izvorno crno — bijela jednako kao i kasnije nadograđena kuća u Mletačkoj 8 (Atelier Meštrović). Kurija Znika na Kaptolu 28 bila je izvorno bijelo-crvena, zatim nakon jedne adaptacije bijelo-crna, te bijelo-siva. Nakon prigradnje baroknog rizalita ta kurija bila je potpuno obijeljena. Kurija Leskovari-Tuškan na Kaptolu 10 izvorno je bila bijelo-crna, a Kurija na Kaptolu 15 bijelo-okerasta.

Pročelja crkve sv. Katarine bila su bijelo-crvena što je i danas vidljivo na sjevernom pročelju, a pročelja isusovačkog samostana bijelo-crna, što je bilo vidljivo mjestimično prije nedavne obnove.

Obnova upravo takva izgleda pojedinih objekata unutar kompleksa, po našem mišljenju, neobično je važna.

Popov toranj trebalo bi promatrati u svjetlu činjenice da je to *posljednja kula* Gornjeg grada sačuvana s detaljima izvorne obrade i elementima namijenjenim obrani i ratovanju. Ostale kule te su detalje izgubile te danas više ne svjedoče o opasnim vremenima kad je obrana grada bila njihova primarna funkcija²¹.

Zakmardijevo spremište jedan je od rijetkih spomenika u Zagrebu sa sačuvanim pročeljima 17. st. Ostali spomenici — uključujući i one najpoznatije — izgubili su autentična obilježja te danas imaju ogoljela pročelja uglavnom i zato što je u zahvatima obnove na njih projicirana pogrešna predodžba o jednostavnosti koja bi navodno karakterizirala građevine 17. st.²².

Obnovom pročelja škole — starije iz 18. st. i novije iz 19. st. — Zagreb bi dobio jasno svjedočanstvo kako su izgledale najstarije prosvjetne ustanove u gradu.

Obnovom autentičnih povijesnih boja na svakom pojedinačnom objektu unutar kompleksa — pogotovu na Popovu tornju i Zakmardijevu spremištu — Zagrebu bi bio vraćen intenzivni kolorizam koji je karakterizirao obradu pročelja kroz dugo razdoblje od 16. do 18. st.²³, a danas je još uvijek nespoznat i ugušen anemičnim konzervatorskim intervencijama.

Kritike upućene na ovaj prijedlog Restauratorskog zapovoda usmjerene su uglavnom na radikalnost kojom se mijenja zatečeni izgled kompleksa. Ta radikalnost sastoji se zapravo u zazidavanju prozora iz 1881. god. na Popovu tornju, rušenju dva razdjelna vijenca i zatvaranju tri prozora iz 19. st. na školi 18. st. i ponovnom rastvaranju zazidanih prozora na školi 19. st.

Ostale intervencije — uz nešto veći zahvat na rekonstrukciji puškarnice Popova tornja — ograničene su na obradu ploha, izvedbu obijenih ili oštećenih profilacija i obnovu naslikanih elemenata.

Planirano rušenje školskih nužnika iz 19. i 20 st. ne bi trebalo biti sporno, a rušenje Zvezdarnice, smatramo, ima duboko opravdanje, jer je ona grubo narušila Popov toranj, a — gledano u koordinatama zagrebačke arhitekture početka 20 st. — Zvezdarnica sama po sebi predstavlja beznačajnu realizaciju beznačajnog arhitekta.

Zdenko Kuzmić

PROSTORNO PROŠIRENJE MUZEJA GRADA ZAGREBA

Svima mora biti jasno kako je naprosto nemoguće na samo nekoliko kartica teksta ispričati sve ono što je vezano uz budući izgled Muzeja grada Zagreba. Ovdje, dakako, ne mislim samo na buduće konzervatorske i građevinske zahvate već i na detalje koji će muzej pretvoriti u suvremenu muzejsku ustanovu, muzeološki funkcionirajuću prema svim principima i radnim ponašanjima koja nam nameće suvremena muzeologija.

Poznato vam je, zasigurno, da Muzej grada Zagreba već godinama živi i radi u prostorima, kao uostalom i većina naših muzeja, potpuno neadekvatnim za provođenje složenijih oblika rada, te da zahvaljujući isključivo izuzetnim naporima samih radnika uspijeva se održati poslovnj i stručni kontinuitet na razini koja je i više nego zadovoljavajuća s obzirom na prostorne i druge uvjete.

Svjesni činjenice o drugačijem i boljem načinu rada, upustili su se stručnjaci muzeja u »priču« koja se bitno razlikuje od svih dosadašnjih. Ušlo se u prvom naletu, prije nekoliko godina, u prostorno proširenje muzeja na Opatičku ul. 22 (bivša OŠ »A. Senoa«), te na dio Popova tornja. Dobivši ove posjede, ostvarile su se nužne pretpostavke za njegov razvitak. Ostvarena je široka društvena akcija, koje

je rezultat iznalaženja sredstava za izradu idejne, investicijske i projektne dokumentacije, te za konzervatorska i geotehnička istraživanja prve faze. Pod prvom fazom smatra se Opatička ul. 22 s Popovim tornjem, pa mislim da se naša današnja diskusija treba ograničiti isključivo na ove prostore, a s rezultatima svih tih istraživanja, a što je ovom skupu i najzanimljivije, upoznat će vas prof. Novak, koji je i najizravnije ova istraživanja obavljao zajedno s arh. Velnićem i drugim stručnjacima Restauratorskog zavoda Hrvatske.

Bitno je još naglasiti da se ovim radovima ne rješava samo pitanje postava i prezentacije muzejskih zbirki već i zaštita spomenika kulture od izuzetne važnosti za grad Zagreb. Osim toga, ostvaruje se i ono bitno sadržajno jedinstvo između stalnog postava i kompleksne prezentacije građe i samog objekta kao spomenika visoke kategorije.

Čini se logičnim proširenje na objekt Opatička ul. 22, to prije što su Opatička ul. 20 i 22 dijelovi iste povijesne cjeline samostana klarisa. Opatička ul. 20 centralni je dio samostana formiran oko klaustura, a Opatička ul. 22 njegovu je proširenje prema sjeveru, koje se veže na Popov toranj i dalje na objekt Zakmardijeve žitnice i najnoviju prigradnju bivše škole. Ova logična cjelina koja u potpunosti popunjava sjeverni dio starih gradskih zidina pruža izuzetno dobre mogućnosti organiziranja djelatnosti kakva je Muzeja grada Zagreba. Pri tome se kao posebna vrijednost javlja arhitektonsko-povijesna kvaliteta kompleksa, koju bi ravnopravno s muzejskim postavom trebalo valorizirati i izložiti javnosti. Pripajanje novog prostora muzeju neće se, vjerojatno, moći provesti jednostavnim dodavanjem prostora. Očito je da se sagledavanjem čitavog raspoloživog prostora i cjelokupne funkcije muzeja daje najpotpunije i najpravičnije rješenje.

Svi prostori o kojima ovdje govorimo nalaze se u vrlo lošem stanju, koje se neadekvatnim korištenjem svakodnevnog pogoršava. To stanje, međutim, nije nešto što nam je nepoznato i što se ne može uz znatna financijska sredstva sanirati. Ono što je u ovom trenutku, rekao bih, puno važnije može se svesti u okvire naših ponašanja i pristupa kad se radi o bilo kojem spomeniku kulture u gradu Zagrebu. Isviše je već nespornom prisutno, a da bi si takav luksuz mogli priuštiti i na ovim objektima. Možda se pred nama nalazi jedinstveni primjer mogućnosti sagledavanja i valoriziranja objektivnih vrijednosti na temelju detaljnih istraživanja, bez prisutnosti lopate i krampa, a kamoli bagera. Išlo se, naime, onim pravim putem, barem do sada, putem stvaranja što kompletnije konzervatorske, a kroz to i projektne dokumentacije. Imamo dosta primjera u posljednje vrijeme gdje se radilo upravo obrnuto, a i rezultati takva načina savršeno su nam poznati. Stoga osobno smatram da dosadašnje radove možemo smatrati pozitivnim primjerom, a pogotovu što nam objektivno omogućuju i otvaraju prostor za čvršće rasprave i, kroz njih, postizanje jedinstvenog stava u odnosu na oblikovni, vizualni i urbani identitet ove spomeničke i arhitektonske cjeline. Ako propustimo i ovu priliku i ne postignemo nužni zajednički i kvalitetni stav, čini mi se da će najmanje koristiti imati sam spomenik. Upravo zbog toga i znatnih financijskih sredstava koja su već sada u opticaju Muzej grada Zagreba, kao investitor cijelog zahvata, nužno mora raspolagati čvrstim stavom konzervatorske službe bez pogubnog utjecaja pojedinačnih i osobnih interesa, kako stručnjaka u službi zaštite, tako i ljudi koji zastupaju interes šire društvene zajednice. Muzej grada Zagreba prihvatit će kao nosilac investicije svaki stav za koji će biti potpuno siguran da je proizvod usklađenog mišljenja stručnjaka konzervatora, u koje postojanje, a u odnosu na ovaj objekt, sve manje vjerujem. Profesor Novak će iznijeti i prezentirati rezultate do sada obavljenih istraživanja, prezentirat će nam, logično, i prijedlog budućeg izgleda Popovog tornja i bivše OŠ »A. Senoa«. Ponudit će nam, dakle, dovoljno materijala za konstruktivnu diskusiju u koju će se, vjerojatno, uključiti i oni koji ove objekte poznaju samo površno. Svima se u ovom trenutku pruža mogućnost da se, zaista, detaljno s njima upoznaju, a kroz to i lakše uspostave onaj potrebni odnos bez kojeg bi se svako mišljenje moglo smatrati, a i smatra se, samo paušalnim. To nam potvr-

đuju i posljednji članci u Vjesniku. Bojim se da će ih biti sve više i više ako se mi kao stručnjaci ne nađemo u ovom slučaju jedinstveni, više okrenuti samom spomeniku, a manje svojim osobnim subjektivnim razmišljanjima i dilemama. Ne vidim razloga da tako i ne bude, a za dobrobit jednog još od rijetkih spomenika na kojem se ne bi smjela lomiti različitost interesa, jer ovaj spomenik očekuje od svih nas optimalno razumijevanje i jednodušnost u stavovima koja nam često nedostaje.

Spomenik je, dakle, o sebi progovorio, izrekao o sebi ni manje ni više od onog što mu je još preostalo da kaže, odnosno što su mu ostavile godine koje je preživio podvrgnut raznim društvenim i zanatskim promjenama i nesporazumima. U tom kontekstu, ako nam početak radova posluži za stvaranje poligona novih nesporazuma učinit ćemo — premalo.

Želimir Laszlo

POPOV TORANJ — ZVJEZDARNICA POKUŠAJ NAZNAČIVANJA OKO ČEGA SE ZAPRAVO VODI SPOR

Nama je ponuđena alternativa: rušiti ili ne rušiti zvjezdarnicu. Pogledajmo koje kriterije za jednu takvu odluku možemo primijeniti.

Kriterij estetski

Najčešće se svodi na: »Jož, kak bu to zgledalo!«. Nastoji se proniknuti u buduću izgled samog objekta i na njegov odnos spram okolici. Očito ovdje rijetko možemo raspravljati argumentirano, jer tu važi ono klasično »De gustibus ...«. Govorimo o ukusu, senzibilitetu o sudovima koji su osobni. Možda se može govoriti samo o tvrdoći oka, kad ono uoči kupolu kao smetnju vizuelnom doživljaju silhuete Gornjeg grada, i kada se ono navikne da tu smetnju zanemari, preskoči.

Što se tiče formalnog sagledavanja problema prezentacije Popovog tornja ono se za naznačenu dilemu pokazuje kao preuranjeno. Njegova glavna zadaća mogla bi se pojaviti tek po donošenju odluke. Ako odlučimo rušiti zvjezdarnicu i restaurirati samo Popov toranj, analiza oblika nas treba dovesti do prvog istinitog rješenja prezentacije. To se naravno odnosi i na objekt i preinake koje se predviđaju na susjednim objektima. Ako rekonstruiramo objekt koji je izgradio Felbinger i njegovu prilagodbu susjednih objekata uskladimo sa svojim projektom, tada naravno, treba slijediti njegovu vizuelnu i oblikovnu misao. Ali mi još nismo sigurni što treba restaurirati. Da se radi o objektu u kojem bismo bez dodatnih dilema mogli konzervirati jedno vrijeme i jednu oblikovnu misao, onda bi njegov slog, njegov oblikovni princip dokučen formalnom analizom oblika, bio presudan za odluku kako restaurirati. No pred nama se nalazi problem koje vrijeme odabrati, što uopće prezentirati na nekoliko povezanih objekata, a tek potom kako ćemo to učiniti.

Estetski kriterij, to hoće li nešto izgledati lijepo ili neće, hoće li restaurirano slijediti oblikovnu misao jednog vremena iil neće, teško može u našem slučaju biti onaj kriterij koji bi mogao bitno pridonijeti rješenju dileme.

Kriterij znanstveni

Povijest umjetnosti i povijest, posebno, recimo to tako povijest fortifikacija, dakako, zanima istina Popovog tornja, dakle sve ono što nam može pružiti podatke o njegovu prvotnom izgledu, načinu gradnje, vrstama i karakteru kasnijih preinaka i sl. No tu interes nauke prestaje. Njoj nije stalo do toga kako će taj objekt biti prezentiran, kako će